

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2013/01/lieb-marianna---tamasine-makay-mariann-a-negy-evfolyamos-kozepiskolai-tortenelem-kerettanterv-03-02-11/>

Lieb Marianna – Tamásiné Makay Mariann

A négy évfolyamos középiskolai történelem kerettanterv

A cím megfogalmazásából is kitűnik, hogy ezúttal – a korábbiaktól eltérően – nem készült külön kerettanterv a négyosztályos gimnáziumi és szakközépiskolai képzési forma számára. Ezt tehát a kerettanterv készítőinek a tartalmak megállapításánál figyelembe kellett venniük.

A kerettanterv a tanulók törvényben rögzített heti kötelező óraszámainak nem az egészét, hanem 90%-át szabályozza. A történelem tantárgy órakerete 9-10. évfolyamon évi 72 óra (ebből a kerettantervben felhasznált 65 óra), 11. évfolyamon évi 108 óra (ebből felhasznált 97 óra), 12. évfolyamon évi 76 óra (ebből felhasznált 68 óra).

A kerettanterv felépítése, struktúrája is eltér némiképp a már megszokottól. Az elsőként megjelenő *általános tantárgyi célokat és feladatokat* bemutató részt követi a történelemtanítás két évfolyamos ciklusokra (tehát 9-10. és 11-12. évfolyamokra) lebontott *részletezett céljainak és feladatainak* ismertetése. Ezt követően táblázatos formában kaptak helyet a *tematikai egységekhez* (esetünkben a történelmi korszakokhoz) rendelt *órakeret, előzetes tudás, tantárgyi fejlesztési célok, követelmények (ismeretek és fejlesztési követelmények), kapcsolódási pontok és kulcsfogalmak/fogalmak/adatok*. Lezárásul összegzésre kerültek a két évfolyamos ciklus végén a *fejlesztés várt eredményei*.

A kerettantervben helyet kapó, a *két évfolyamos ciklusokra vonatkozó célok és feladatok*, illetve a *ciklusok végén a fejlesztés várt eredményeit* bemutató részek a következő szempontok figyelembe vételével kerültek kialakításra. A középiskolai történelemtanítás első két éve koncentrikusan bővíti az általános iskolában tanultakat, azonban a korábbi történetek feldolgozásán alapuló, képszerű történelemtanítást felváltja az *elemző, az oksági viszonyokat kutató jellegű munka*. Fontos feladat a *forráskezelés és –elemzés* elemi szabályainak, illetve a *tudományos anyaggyűjtés* alapjainak elsajátítása. Kiemelt szerepe van a problémaközpontú *történelemtanításnak*. A kulcskompetenciák közül a *hatékony és önálló tanulás* szintjének emelése a legfontosabb feladat. Mindezek a tanulók fokozott tevékenykedtetése révén érhetőek el. A középiskolai történelemtanítás második két évében – amellyel, hogy ez az érettségire való felkészülés jegyében telik – elmélyítésre kerülnek a történelemtanítás során szerepet játszó fejlesztési területek és kulcskompetenciák (pl. a nemzeti azonosságtudat kialakítása és a hazafias nevelés, valamint az aktív állampolgárságra és demokráciára nevelés, a szociális és állampolgári kompetencia).

A történelmi kompetencia fejlesztésének területei közül első helyen a *források használata és értékelése* említhető. A forrásokból történő önálló adatgyűjtés mellett a történelmi háttér ismeretében elvárt a következtetések levonása is. Mindehhez a *szakszókincs* alapos, mély és differenciált ismerete is szükséges. Fontos a tanulók *történelmi időben és térben való tájékozódó képességének* fejlesztése is, ez a kronológiai és topográfiai adatok ismeretén túl azok egységben látását, az események sorrendjének (diakronia) és az egy időben zajló történéseknek (szinkronia) a felismerését is célozza. Ezen a szinten már elvárt egyszerű kronológiai táblázatok önálló készítése, valamint kronológiai munkák használata is. Hangsúlyos a történelmi tér változásainak a felismerése, a történelmi és földrajzi térképek összekapcsolása, valamint az ökológiai szemlélet kialakítása a történelmi jelenségek értelmezésében.

A középiskolai tananyag a korábbi évfolyamokon elsajátított ismeretekre épít: azokat nem, vagy csupán részben ismétli meg, így lehetségessé válik a Nemzeti alaptantervben megjelenített *közműveltség tartalmainak* elmélyítése, alkalmazási szintű elsajátítása. A táblázatban előzetes tudásként minden történelmi korszak esetében megjelennek az általános iskolában már feldolgozott és elsajátított témák és ismeretelemek.

Lieb Marianna – Tamásiné Makay Mariann: A négy évfolyamos középiskolai történelem kerettanterv

A konkrét történelmi korszakokhoz rendelt *tantárgyi fejlesztési célok* megfogalmazásakor a tanterv készítői arra törekedtek, hogy azokat az oktatási, képzési és nevelési célokat jelenítsék meg, amelyek szorosan kötődnek a témakör feldolgozásához. Helyet kaptak benne a mélyebb összefüggések, az emberiség, Európa, illetve a hazánk történelmére gyakorolt hosszú távú hatások, illetve történelmi típusjelenségek, amelyek bemutatására az adott témák lehetőséget adnak.

Az új történelem kerettantervek a legnagyobb változást a tananyag ütemezése terén eredményezik. A szakmai szervezetek és talán a történelemtanár-társadalom többsége is sürgette már az elmúlt években a tananyag átütemezését annak érdekében, hogy a modern korok történelmének tanítása nagyobb hangsúlyt kaphasson. Nos, ez most megtörténik. Az egyes évfolyamokon feldolgozandó témakörök és a hozzájuk rendelt óraszámok ennek alapján a következőképpen alakulnak:

9. évfolyam

- Az őskor és az ókori Kelet (8 óra)
- Az ókori Hellász (11 óra)
- Az ókori Róma (12 óra)
- A középkor (18 óra)
- A magyarság története a kezdetektől 1490-ig (16 óra)

10. évfolyam

- A világ és Európa a kora újkorban (12 óra)
- Magyarország a kora újkorban (1490-1711) (14 óra)
- Felvilágosodás, forradalmak és a polgárosodás kora (15 óra)
- Az újjáépítés kora Magyarországon (9 óra)
- Reformkor, forradalom és szabadságharc Magyarországon (15 óra)

11. évfolyam

- Nemzetállamok és birodalmi politika kora (16 óra)
- A kiegyezéshez vezető út és a dualizmus kora (16 óra)
- Az első világháború és következményei (16 óra)
- Európa és a világ a két világháború között (18 óra)
- Magyarország a két világháború között (16 óra)
- A második világháború (15 óra)

12. évfolyam

- Hidegháborús konfliktusok és a kétpólusú világ kiépülése (8 óra)
- Magyarország 1945–1956 között (10 óra)
- A két világrendszer versengése, a szovjet tömb felbomlása (8 óra)
- A Kádár-korszak (10 óra)
- Az egységesülő Európa, a globalizáció kiteljesedése (8 óra)
- A demokratikus viszonyok megteremtése és kiépítése Magyarországon (6 óra)
- Társadalmi, állampolgári és gazdasági ismeretek (18 óra)
- Rendszerező ismétlés (18 óra)

Az érettségi évében tehát az 1945 utáni korszakok kerülnek feldolgozásra egészen Magyarország uniós csatlakozásáig.

Ez a nagymérvű változás természetesen a teljes középiskolás történelem tananyag újragondolását tette szükségessé. Már amúgy is bebizonyosodott, hogy a történelem térben és időben történő egészének bemutatására – a tananyag folyamatos bővülése mellett – a történelemtanítás nem vállalkozhat. A kerettanterv készítői is elfogadták tehát, hogy nem a teljes történelmi tananyagot, hanem annak csupán elemeit jeleníthetik meg feldolgozandó tananyagként és egyben követelményként, megteremtve a lehetőséget a történelem tantárgy keretében a tevékenységformák végzésére, a különböző ismeretszerzési, tanulási, kommunikációs, kritikai gondolkodást célzó, időbeli és térbeli tájékozódási kompetenciák kialakítására.

Lieb Marianna – Tamásiné Makay Mariann: A négy évfolyamos középiskolai történelem kerettanterv

A történelem tananyag elemei közötti koherenciát többek között az ún. *hosszmetszeti témák* biztosítják. A Nemzeti alaptantervben helyet kapott ismétlődő/visszatérő és hosszsmetszeti témákat a kerettanterv készítői nem különálló tematikus egységként kezelték, hanem a történelem tananyagának mélységeként, a tér és idő koordinátái mellett a harmadik dimenzióként, egyeseket közülük pedig megközelítési módként, aspektusként, hozzárendelvén a tematikai egységek keretében megjelenő szűkebb témakörökhöz.

Ezen szűkebb témakörök a tulajdonképpeni ismeret jellegű követelmények, melyek feldolgozása hozzávetőlegesen egy-három tanórát vehet igénybe; hozzájuk számítva az összefoglalásra, ismétlésre, dolgozatírásra fordított tanórák számát jön ki a megjelenített tematikai egységekre/történelmi korszakokra szánt órakeret.

A követelmények tehát két kategóriára bontva jelennek meg a kerettantervben, a már említett *ismeret jellegű követelmények* és a *fejlesztési követelmények*. Az ismeret jellegű követelmények megfogalmazása célozza a történelmi-kulturális műveltséganyag közvetítését, a történelmi folyamatok, események, jelenségek megismerését, a fejlesztési követelmények pedig a történelmi tanulás (térbeli, időbeli, ok-okozati/problémaközpontú gondolkodás) képességének fejlesztését, végső soron a történelmi tudat formálódásának elősegítését. A Nemzeti alaptanterv a történelem tantárgy fejlesztési feladatait szintén e négy kategóriába sorolva jelenítette meg: *ismeretszerzés-tanulás, kritikai gondolkodás, kommunikáció, tájékozódás időben és térben*. A kerettanterv szerzői a lentebb megjelenített – a 9-12. évfolyamos képzési szakaszra vonatkozó – tevékenységeket vették alapul a fejlesztési követelmények kialakításánál; összehangolták a szűkebb témakörök ismereti követelményeit az adott kompetencia jellegű tevékenységekkel. Hangsúlyozandó azonban (és ez meg is jelenik a táblázat megfelelő oszlopában), hogy mindezek csak példák a kompetenciafejlesztésre az adott történelmi korszakon belül.

A Nemzeti alaptanterv kiemelten fontos feladatként jelöli meg a műveltségterületek tantárgyai és a tantárgyközi elemek közötti kapcsolat erősítését, ennek alapján a tantervszerzők olyan tantárgyközi tantervi szemléletet próbáltak érvényre juttatni, amely a tanulók érdeklődését és tapasztalatait is figyelembe veszi. A táblázat *Kapcsolódási pontok* elnevezésű oszlopában az egyes történelmi korszakokhoz kapcsolódó azon tudástartalmak jelennek meg, amelyek más tudományágak/tantárgyak illetékességébe is tartoznak. (Optimális esetben ezek oda-vissza hatnak; vagyis ami a történelem kerettantervben megjelenik kapcsolódási pontként pl. a fizika tantárggyal kapcsolatban, az a fizika kerettanterv megfelelő részében megjelenik a történelem tantárgy vonatkozásában.)

A már megszokottól eltérő módon kaptak helyet és funkciót a kerettantervben a lexikális adatok. A Nemzeti alaptanterv előírása szerint a kerettantervek alapul kell, hogy szolgáljanak a kimeneti követelmények meghatározásához. Ennek részeként megjelenítésre kerültek az egyes történelmi korszakokhoz kapcsolódó *fogalmak, személyek, topográfiai és kronológiai adatok*. Megtörtént azonban emellett a fogalmak egyfajta szintezése, bontása is; *értelmező kulcsfogalmak, tartalmi kulcsfogalmak és fogalmak kategóriáira*.

A Nemzeti alaptanterv leszögezi, hogy a tanítás meghatározó célja a differenciált történelmi gondolkodás kialakítása, az adatok, tények, fogalmak, a történettudomány által kínált konstrukciók (sémák) rugalmas adaptálásával, illetve a történettudomány vizsgálati eljárásainak (történeti probléma felismerése, megfogalmazása, a kritika, az interpretáció) alkalmazásával. A felkészítés további célja, hogy a tanulók felismerjék és megértsék, hogyan és miért éreztek, gondolkodtak, cselekedtek másként az emberek a múltban, mint a jelenben élők. Mindehhez nélkülözhetetlen a történeti megismerést és értelmezést elősegítő kulcsfogalmakkal összefüggő tudás folyamatos elmélyítése. A történelmi *kulcsfogalmak* (történelmi idő, változás és folyamatosság, okok és következmények, történelmi források, tények és bizonyítékok, interpretáció, jelentőség, történelmi nézőpont) segítik a tanulókat a múltra vonatkozó magyarázatok, következtetések és értékelések megértésében, a történelmi ismeretek rendszerezésében, a múlttal és a múlt megismerésével kapcsolatos kérdések egyre árnyaltabb megválaszolásában, a különböző korok és események összehasonlításában, az összefüggések azonosításában, valamint az önálló következtetések és vélemények megfogalmazásában. A tartalmak értelmezését lehetővé

Lieb Marianna – Tamásiné Makay Mariann: A négy évfolyamos középiskolai történelem kerettanterv

tevő kulcsfogalmak mellett léteznek a *történelmi tartalmakat kifejező kulcsfogalmak* (pl. társadalom, társadalmi réteg, állam, államforma, államtípus, kultúra, birodalom), amelyek az egyes jelenségek közös sajátosságainak fogalmi megragadásával segítik a múlt folyamatainak, eseményeinek megértését, rendszerezését, összehasonlítását és értékelését. A tartalmak értelmezését szolgáló és a tartalmakat kifejező kulcsfogalmakkal kapcsolatos tudás folyamatos bővítése, elmélyítése, valamint újabb és újabb kontextusokban történő gyakoroltatása az értelmes történelemtanulás egyik legfontosabb összetevője.

A tartalmi kulcsfogalmak maguk is csoportosítva jelennek meg a kerettantervben, külön bekezdésben kaptak helyet az egyes történelmi korszakokhoz tartozó *társadalom-, életmód-, mentalitás- és művelődéstörténeti kulcsfogalmak; gazdaság-, technikatörténeti és a környezeti kultúra történetéhez kapcsolódó kulcsfogalmak; politika-, esemény-, állam-, jog- és intézménytörténeti kulcsfogalmak; illetve eszme- és vallástörténeti kulcsfogalmak.*

Az egyes történelmi korszakokhoz tartozó konkrét fogalmak és adatok összeállítása esetében a tantervszerzők az oktatási miniszter által 2000-ben kiadott, majd 2003-ban módosított kerettantervi rendelet idevonatkozó részeit vették alapul. A közműveltségi tartalmak terjedelmének megállapításánál és a lexika esetében a rendelkezésre álló órakeretekhez képest kifejezetten mértéktartóan igyekeztek a tananyagmennyiséget meghatározni. Természetesen a tananyag átütemezése kapcsán megvalósuló hangsúlyeltolódások itt is megmutatkoznak; az ókor, középkor, kora újkorhoz kapcsolódó lexika mennyisége némiképp csökkent, a későbbi korok, különösen a jelenkor lexikája kibővült, illetve megtörtént a szűkebb témakörök, az ismeret jellegű követelmények és lexikai adatok harmonizálása. A kronológiai adatok esetében hozzárendelésre kerültek az adott történelmi események megnevezései is.

Lássuk mindezeket egy konkrét példán!

A történelem tananyag második tematikai egysége Az ókori Hellász. A téma tanulmányozására ajánlott órakeret 11 óra. A tanulók általános iskolában megszerzett előzetes tudása ebben a témában a görög istenek, hősök, tudósok, művészek, az ókori olimpiák, illetve a görög-perzsa háborúk történeteiből ered. Ebből következik, hogy középiskolában ezeket a témákat már nem vagy más aspektusból vizsgáljuk. A tantárgyi fejlesztési célok a témához kapcsolódóan a következők: az európai civilizáció gyökereinek feltárása; az ókori demokrácia alapelveinek megismertetése, vázlatos összehasonlítása a modern demokrácia alapelveivel; birodalomszervezési elvek megismertetése; a háborúk okainak (történelmi, politikai, gazdasági, vallási, etnikai, hatalmi okok stb.) áttekintése. Ezek tehát azok a mélyebb összefüggések, az emberiség és Európa történelmére gyakorolt hosszú távú hatások, illetve történelmi típusjelenségek, amelyek taglalására ez a téma lehetőséget ad.

A korszakhoz kapcsolódó ismeret jellegű követelmények, vagyis szűkebb témakörök a következők: a polisz kialakulása, az athéni demokrácia kialakulása és működése, Spárta, a görög hitvilág, művészet és tudomány, Nagy Sándor birodalma és a hellenizmus. A tananyag átütemezésének „áldozatául esett” pl. a krétai és a mükénéi kultúra, a peloponnészoszi háború; ezek kimaradtak a követelményből.

Megjelennek viszont a hosszsmetszeti témák a következő módon: A polisz kialakulása. *Hosszsmetszeti téma: A földrajzi környezet; Az athéni demokrácia kialakulása és működése. Hosszsmetszeti téma: Államformák, államszervezet; A hatalommegosztás formái, szintjei; Spárta. Hosszsmetszeti téma: Kisebbség, többség; A görög hitvilág, művészet és tudomány; Nagy Sándor birodalma és a hellenizmus. Hosszsmetszeti téma: Birodalmak.*

A *fejlesztési követelmények* megfogalmazása esetében – mint ahogy említettük – példákat ajánlanak a tantervszerzők:

- *Ismeretszerzés, tanulás:*
 - Ismeretszerzés különböző médiumok anyagából, szaktudományi munkákból. (Pl. a görög művészet témájában.)

Lieb Marianna – Tamásiné Makay Mariann: A négy évfolyamos középiskolai történelem kerettanterv

- Különböző emberi magatartás-típusok, élethelyzetek megfigyelése, következtetések levonása. (Pl. a görög-perzsa háborúk hőseinek áldozatvállalása.)
- **Kritikai gondolkodás:**
 - Érvek gyűjtése a saját vélemény alátámasztására, ellenérvek gyűjtése meghatározott álláspontok cáfolására. (Pl. az arisztokratikus és a demokratikus kormányzás előnyeiről, hátrányairól.)
 - Történelmi-társadalmi adatok, modellek és elbeszélések elemzése a bizonyosság, a lehetőség és a valószínűség szempontjából. (Pl. Spártáról a történetírásban kialakult hagyományos kép árnyalása.)
 - Különböző szövegek, hanganyagok, filmek stb. vizsgálata a történelmi hitelesség szempontjából. (Pl. Hellász történelmét feldolgozó hollywoodi filmek.)
- **Kommunikáció:**
 - Folyamatábra, diagram elemzése/készítése. (Pl. az athéni demokrácia kialakulása.)
 - Vizuális rendezők (táblázatok, ábrák) készítése. (Pl. gyarmatváros és anyaváros kapcsolata.)
- **Tájékozódás időben és térben:**
 - Különböző időszakok történelmi térképeinek összehasonlítása, a változások hátterének feltárása. (Pl. Nagy Sándor birodalma kialakulásának bemutatása térképek alapján.)
 - Egyszerű térképvázlatok rajzolása különböző információforrások alapján. (Pl. a görög gyarmatosítás fő irányjai.)

A tantárgyközi kapcsolódási pontok a következők ebben a témában:

- **Földrajz:** A Balkán félsziget déli részének természeti adottságai.
- **Testnevelés és sport:** A sport- és olimpiatörténet alapjai.
- **Magyar irodalom:** Görög mitológia, homéroszi eposzok, az antik görög színház és dráma, Szophoklész: Antigoné
- **Dráma és tánc:** Az ókori színház és dráma.
- **Vizuális kultúra:** az antik görög képzőművészet (pl. a Dárdavivő, a Delphoi kocsihajtó, a Laokoón-csoport).
- **Matematika:** Pitagorász-tétel, Thalész-tétel, Eukleidész (euklideszi geometria), görög ábécé betűinek használata a matematikában; Pi szám jelölése [π]).
- **Fizika:** Arkhimédész, ptolemaioszi világkép, Arisztotelész természetfilozófiája.

A témához tartozó **értelmező kulcsfogalmak** a következők: változás és folyamatosság, okok és következmények, interpretáció, jelentőség. A **tartalmi kulcsfogalmak** a következőképpen alakultak: társadalom, társadalmi csoportok, népesedés, népességszaporodás, migráció, életmód, város (társadalom-, életmód-, mentalitás- és művelődéstörténeti kulcsfogalmak); gazdaság, gazdasági tevékenység, gazdasági rendszer, termelés, erőforrások, gazdasági kapcsolatok, gyarmatosítás, áruterelés, pénzgazdálkodás, kereskedelem (gazdaság-, technikatörténeti és a környezeti kultúra történetéhez kapcsolódó kulcsfogalmak); politika, állam, államforma, hatalmi ágak, egyeduralom, köztársaság, demokrácia, polgárjog, államszervezet, birodalom, szuverenitás (politika-, esemény-, állam-, jog- és intézménytörténeti kulcsfogalmak); politeizmus (esztétika- és vallástörténeti kulcsfogalmak).

A korábbiakhoz képest jóval szűkre szabottabb konkrét lexikai követelmény pedig így alakult:

- **Fogalmak:** polisz, mitológia, arisztokrácia, démosz, türannisz, népgyűlés, esküdtbíró, demagógia, sztratégosz, cserépszavazás, filozófia, hellenizmus.
- **Személyek:** Szolón, Kleiszthenész, Periklész, Pheidiasz, Hérodotosz, Thuküdidész, Platon, Arisztotelész, Nagy Sándor, a legfontosabb görög istenek.

Lieb Marianna – Tamásiné Makay Mariann: A négy évfolyamos középiskolai történelem kerettanterv

- *Topográfia:* Athén, Spárta, Olümpia, Peloponnészosz, Makedónia, Alexandria.
- *Kronológia:* Kr. e. 776 (az első feljegyzett olimpiai játékok), Kr.e. V. század közepe (Periklész kora), Kr. e. 336-323 (Nagy Sándor uralkodása).

Végezetül hadd emeljük ki a tantervkészítők azon szándékát és reményét, hogy a négy évfolyamos középiskolai történelem kerettanterv lehetőséget és alapot ad egy tartalmában és módszereiben is komplex, sok szempontú történelemtanításnak.